

محمد حمیدالله

وثائق

نامه‌های حضرت ختمی مرتبت (ص) و خلفای راشدین

ترجمه و توضیح: محمود مهدوی دامغانی

انتشارات حکمت

تهران، ۱۳۹۴

www.ketab.ir

حمیدالله، محمد، ۱۹۰۸ - م.

وثائق: نامه‌های حضرت ختمی مرتبت (ع) و خلفای راشدین

تهران: حکمت، ۱۳۹۴

شابک: 978-964-244-152-5

فیبای مختصر

فهرست‌نویسی کامل این اثر در نشانی <http://opac.nlai.ir> قابل دسترسی است

عنوان اصلی: مجموعة الوثائق السياسية للعهد النبوی والخلافة الراشدة

مهدوی دامغانی، محمود، ۱۳۱۵ -، مترجم

شماره کتاب‌شناسی ملی: ۳۷۸۵۵۶۵

انتشارات حکمت

تهران، خیابان انقلاب، ابتدای ابرویجان، شماره ۹۴، کدپستی ۱۳۱۵۶۹۴۱۶۴
تلفن: ۶۶۴۶۱۲۹۲/۶۶۴۱۵۸۷۹/۶۶۴۰۶۵۰۵ شماره: ۶۶۴۰۶۵۰۵
سامانه پیام کوتاه: ۰۲۱۶۶۹۵۰۹۸۷
www.hekmat-ins.com
info@hekmat-ins.com

وفاقی: نامہ های حضرت ختمی مرتبت (ع) و خلفای راشدین
نویسنده: محمد حمیدالله

ترجمہ و توضیح: محمود مہدوی دامغانی

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۴ ش/۱۴۳۷ اق

شمارگان: ۷۰۰ نسخه

شابک: ۵-۱۵۲-۲۴۴-۹۶۴-۹۷۸

حروفچینی و صفحه‌آرایی: مؤسسه فرهنگی هنری حکمت

چاپ و صحافی: شرکت چاپ و نشرکیمیای حضور

(کلیه حقوق محفوظ و مخصوص ناشر است)

تکثیر، انتشار و بازنویسی این اثر یا قسمتی از آن به هر شیوه (از قبیل چاپ، فتوکپی،
الکترونیکی، صوت و تصویر) بدون اجازه مکتوب ناشر ممنوع است و پیگرد قانونی دارد.

قیمت: ۳۱۰۰۰ تومان

فهرست

۲۷	مقدمه مترجم
۳۰	روش ترجمه
۳۳	مقدمه‌های مؤلف
۵۲	روایات گوناگون
۵۳	سبک نامه‌ها
۵۴	معیار مجعول و صحیح بودن نامه‌ها

بخش نخست

دوره پیامبر (ص) پیش از هجرت

۵۹	۱. نامه به نجاشی درباره مهاجران به حبشه
۶۰	۲. قطع رابطه قریش با خاندان پیامبر (ص)
۶۱	۳. اعطای زمین به داری‌ها که از قبیله لُحَم هستند
۶۱	۴. بیعت عَقَبَه اول
۶۱	۵. بیعت عَقَبَه دوم
۶۳	۶. بیعت عَقَبَه سوم
۶۵	۷. نامه انصار به پیامبر (ص) که برای ایشان معلمی گسیل فرماید
۶۶	۸. نامه پیامبر (ص) به مدینه برای مُصَعَّب جهت برپا داشتن نماز جُمعه
۶۶	۹. امان‌نامه برای سراقه بن مالک مُدَلِجی

بخش دوم

دوره پیامبر (ص) پس از هجرت

۶۹	۱. پیمان‌نامه و دستوری که میان مهاجران و انصار و یهودیان مدینه و برای ایشان نوشته شده و آیین‌نامه حکومت شهری مدینه است
۷۳	۱. الف. حَرَم قرار دادن مدینه منوره و امان آنکه در واقع مشخص ساختن حدود حکومت شهری مدینه است
۷۴	۱. ب. سرشماری مردم
۷۴	۲. امان‌نامه سراقه بن مالک مدلجی

- ۷۴ ۲. الف. ب. نامه نوشتن کافران مکه با منافقان و یهودیان مدینه و علت اصلی جنگ بنی‌نضیر
- ۷۶ ۳. فرستادن عبدالله بن جحش برای کمین کردن در راه قریش
- ۷۶ ۳. الف: عباس عموی پیامبر (ص) ایشان را از حمله اُحد آگاه می‌سازد
- ۷۷ ۳. ب، ج. برانگیختن قریش انصار را بر ضد پیامبر (ص) و پاسخ ایشان
- ۷۸ ۳. د. نامه پیامبر (ص) به عمویش عباس
- ۷۹ ۴. ۵. نامه ابوسفیان به پیامبر (ص) پیش از جنگ خندق و پاسخ آن
- ۷۹ ۶. ۷. نامه ابوسفیان به پیامبر (ص) هنگام جنگ خندق و پاسخ آن
- ۸۰ ۸. گفت‌وگو با عطفان در جنگ خندق برای اینکه از یاری دادن قریش دست بردارند
- ۸۱ ۹. ۱۰. نامه پیامبر (ص) به ثمامه بن اُثال حنفی
- ۸۲ ۱۰. الف. هدیه دادن پیامبر (ص) و ابوسفیان به یکدیگر
- ۸۲ ۱۱. صلح نامه حذیفه
- ۸۴ ۱۲. نامه قریش به پیامبر (ص) برای برگرداندن کسی که از ایشان گریخته بود
- ۸۴ ۱۲. الف. نامه برادر خالد بن ولید به خالد و دعوت او به اسلام
- ۸۵ ۱۳. نامه قریش به پیامبر (ص) درباره لغو ماده استرداد پناهنده
- ۸۵ ۱۳. الف. نامه عمر بن مستضعفان مکه (رک. باورقی).
- ۸۵ ۱۴. نامه پیامبر به ابوبصیر برای آمدن به مدینه
- ۸۵ ۱۴. مکرر. نامه پیامبر (ص) به قریش
- ۸۵ ۱۴. الف. نامه حاطب به قریش
- ۸۶ ۱۴. ب. خطبه پیامبر (ص) در روزهای فتح مکه
- ۸۸ ۱۴. ج. پیمانی با یهودیان مدینه
- ۸۸ ۱۵. نامه پیامبر (ص) به یهودیان خیبر
- ۸۹ ۱۶. ۱۶. الف. نامه دیگر به یهود خیبر
- ۹۰ ۱۷. تقسیم نامه درآمد محصول خیبر
- ۹۰ ۱۸. تقسیم نامه گندم خیبر
- ۹۱ ۱۸. الف. وقف نامه عمر بن خطاب درباره آنچه از خیبر داشته است
- ۹۲ ۱۹. امان نامه برای قبیله بنی‌عادیا از یهودیان تیماء
- ۹۳ ۲۰. مواد خوراکی برای یهودیان بنی‌عریض
- ۹۳ ۲۰. الف. نامه پیامبر (ص) به نجاشی درباره هجرت کنندگان به حبشه
- ۹۴ ۲۱. به نجاشی پادشاه حبشه
- ۹۵ ۲۲. نامه دیگر به نجاشی
- ۹۵ ۲۳. پاسخ نجاشی به پیامبر (ص)
- ۹۶ ۲۳. الف. نامه دیگر به نجاشی
- ۹۶ ۲۴. نامه نجاشی به پیامبر (ص)
- ۹۷ ۲۵. نامه دیگر از نجاشی به پیامبر (ص)

۹۷. ۲۶. نامه پیامبر(ص) به هرقل (هراکلیوس) پادشاه روم
۹۸. ۲۷. نامه دیگر به امپراطور روم
۹۹. ۲۸. پاسخ امپراطور روم به پیامبر(ص)
۹۹. ۲۸. الف، ب. نامه دیگر به هرقل و پاسخ آن
۱۰۲. ۲۹. نامه پیامبر(ص) به اسقف روم در قسطنطنیه
۱۰۲. ۳۰. نامه پیامبر(ص) به اسقف آئله و مردم آن
۱۰۳. ۳۱، ۳۱. الف. نامه ابن‌العلماء فرمانروای آئله به پیامبر(ص) و معاهده آن حضرت با مردم آئله
۱۰۴. ۳۲، ۳۲. الف. دو معاهده پیامبر(ص) با مردم جرباء و أذرح
۱۰۵. ۳۳. پیمان‌نامه پیامبر(ص) با مردم مَقْنَا
۱۰۶. ۳۴. روایت دیگری از معاهده مَقْنَا
۱۰۸. ۳۴. الف. نامه‌ای که نگداشته‌اند در مورد اسقاط جزیه از مردم خیبر نوشته شده است
۱۰۹. ۳۵. نامه فروق بن عمرو فرماندار مُعان به پیامبر(ص)
۱۰۹. ۳۶. پاسخ پیامبر(ص) به فروق
۱۰۹. ۳۷. نامه پیامبر(ص) به حارث بن ابی‌شمس غسانی
۱۱۰. ۳۷. الف. نامه پادشاه غسان به کعب بن مالک
۱۱۰. ۳۸، ۳۹. نامه پیامبر(ص) به جُبَیْنِ الْأَثَمِ غسانی و پاسخ او
۱۱۱. ۴۰. پیمان‌نامه با بنی‌ثعلبه که از شاخه‌های قبیله غسان هستند
۱۱۱. ۴۱. نامه برای قبیله حَدَس از شاخه‌های قبیله بزرگ لَحْم
۱۱۱. ۴۲. نامه پیامبر(ص) به زیاد بن جَهْوَر لَحْمی
۱۱۲. ۴۳. بخشیدن قطعه زمینی برای داری‌ها که از قبیله لَحْم هستند
۱۱۲. ۴۴. تجدید نامه قبل
۱۱۳. ۴۵. روایت دیگر از نامه پیش
۱۱۳. ۴۶. نامه‌ای از ابوبکر صدیق برای داری‌ها
۱۱۴. ۴۷. نامه ابوبکر به فرمانده سپاه شام درباره داری‌ها
۱۱۴. ۴۷. الف. بخشیدن قطعه زمینی از روم به ابونعبله خشنی
۱۱۴. ۴۷. ب. نامه عمرو عاص به پیامبر(ص) از سرزمین‌های بلی و تقاضای نیروی امدادی
۱۱۵. ۴۸. نامه‌ای برای بنی‌جُعَیل از قبیله بلی
۱۱۵. ۴۹. نامه پیامبر(ص) به مقوقس بزرگ قبطیان
۱۱۶. ۵۰. پاسخ مقوقس به پیامبر(ص)
۱۱۶. ۵۱. روایتی دیگر از متن نامه پیامبر(ص) به مقوقس
۱۱۷. ۵۲. روایتی دیگر از پاسخ مقوقس
۱۱۷. ۵۳. نامه پیامبر(ص) به خسرو پرویز پادشاه ایران
۱۱۸. ۵۳. الف. نامه‌ای دیگر به خسرو
۱۱۸. ۵۳. ب. پاسخ خسرو به پیامبر(ص)

- ۱۱۹ ۵۴. نامه به هرمزان؛ فرماندار خسرو
- ۱۱۹ ۵۵. به ثقاته بن فروة ذئلی؛ پادشاه سَماوة در عراق
- ۱۱۹ ۵۶. به مُنذَرین ساوی عبدی فرماندار خسرو بر بحرین
- ۱۲۰ ۵۷. نامه دیگری به منذرین ساوی
- ۱۲۱ ۵۸. پاسخ مُنذر به پیامبر (ص)
- ۱۲۱ ۵۹. نامه پیامبر (ص) به منذر
- ۱۲۱ ۵۹. الف. نامه پیامبر (ص) به علاء بن حَضَرَمی درباره زکات
- ۱۲۱ ۵۹. ب. نامه پیامبر (ص) به علاء بن حَضَرَمی برای آنکه گروهی را بفرستد
- ۱۲۲ ۵۹. ج. د. مکاتبه میان علاء بن حَضَرَمی و پیامبر (ص)
- ۱۲۲ ۶۰. الف. مکاتبه پیامبر (ص) با مردم هجر (بحرین و احساء)
- ۱۲۳ ۶۱. نامه پیامبر (ص) به منذر درباره مجوس هجر
- ۱۲۳ ۶۲. نامه‌ای دیگر به منذر
- ۱۲۳ ۶۳. نامه‌ای دیگر به منذر
- ۱۲۳ ۶۴. نامه پیامبر (ص) به کارکوار خود در بارگاه منذرین ساوی
- ۱۲۴ ۶۴. الف. نامه علاء بن حَضَرَمی به پیامبر (ص)
- ۱۲۴ ۶۵. نامه به اُسیبخت کارکوار خسرو بر بحرین
- ۱۲۵ ۶۶. نامه پیامبر (ص) برای مردم عُمان و بحرین
- ۱۲۵ ۶۶. الف. نامه‌ای دیگر به اسبذی‌ها
- ۱۲۶ ۶۷. نامه به هلال سالار بَحْرین
- ۱۲۶ ۶۸، ۶۸. الف. نامه به هودة بن علی شیخ یمامه و پاسخ او
- ۱۲۷ ۶۸. ب. نامه به ثَمَامَة بن اُثال رئیس یمامَة
- ۱۲۷ ۶۹. اختصاص دادن و بخشیدن سرزمینی به مُجَاعه یمامی
- ۱۲۷ ۷۰. نامه و تعهدی دیگر برای او
- ۱۲۸ ۷۱. نامه‌ای از خالد بن ولید برای مُجَاعه و همراهانش هنگام مرتد شدن
- ۱۲۸ ۷۲. نامه پیامبر (ص) به قبیله عبد القیس (در بحرین)
- ۱۲۹ ۷۲. الف. نامه دیگری برای عبد القیس
- ۱۲۹ ۷۳. نامه پیامبر (ص) برای شیبب بن قُره
- ۱۲۹ ۷۴. نامه پیامبر (ص) برای صَحَارین عباس
- ۱۲۹ ۷۵. نامه پیامبر (ص) به مُشَمَر جین خالد سَعْدی از نمایندگان قبیله عبد القیس
- ۱۲۹ ۷۶. به جَیفر و عَبدِ پسران جُلَندئ (دو تن از شیوخ عُمان)
- ۱۳۰ ۷۷. نامه به مردم دِما (دهکده‌ای از عُمان)
- ۱۳۱ ۷۸. نامه پیامبر (ص) برای نمایندگان ثَمَالَة و حُدان در عُمان
- ۱۳۱ ۷۸. الف (۱-۲-۳). برای اَزْد دِبا
- ۱۳۲ ۷۹. نامه خالد بن ولید به پیامبر (ص) از سرزمین بلحارث

- ۱۳۲ ۸۰ پاسخ پیامبر(ص) به خالد بن ولید
- ۱۳۳ ۸۰ الف، ب، ج. نامه به اهالی نجران و همدان و نامه پیامبر(ص) همراه علی برای یمن
- ۱۳۳ ۸۰ د. نامه علی(ع) از یمن به پیامبر(ص) که در واقع استفتایی است
- ۱۳۴ ۸۱ برای بنی ضباب از قبیله بلحارث
- ۱۳۴ ۸۲ برای یزید بن طقیل از قبیله بلحارث
- ۱۳۵ ۸۳ برای بنی قنان از قبیله بلحارث
- ۱۳۵ ۸۴ برای عبد یغوث از قبیله بلحارث
- ۱۳۵ ۸۵ برای بنی زیاد از بلحارث
- ۱۳۵ ۸۶ برای یزید بن محجل از بلحارث
- ۱۳۶ ۸۷ برای بنی قنانه یزید از قبیله بلحارث
- ۱۳۶ ۸۸ برای عاصم بن حارث یا عظیم بن حارث محاربی از بلحارث
- ۱۳۶ ۸۹ برای خاندان بنی قرة از بنی نهد
- ۱۳۶ ۹۰ برای قیس بن حصین ذوالعنه در بنی حارث و بنی نهد
- ۱۳۷ ۹۱ به طهفة بن زهیر و قوم او از بنی نهد
- ۱۳۷ ۹۲ به جفنة از بنی نهد
- ۱۳۸ ۹۳ دعوت پیامبر(ص) از اسقف های نجران
- ۱۳۸ ۹۴ پیمان نامه پیامبر(ص) با مسیحیان نجران
- ۱۴۰ ۹۵ نامه پیامبر(ص) برای ابوالحارث بن علقمه اسقف نجران
- ۱۴۱ ۹۶، ۹۷ دو نسخه دیگر از نامه پیامبر(ص) برای مردم نجران
- ۱۴۶ همچنین پیمان دیگری نوشته شده است که چنین است
- ۱۵۰ ۹۸ تجدید ابوبکر عهدنامه را برای نجرانی ها
- ۱۵۱ ۹۹ نامه عمر به مسیحیان پیش از بیرون راندن آنان از نجران
- ۱۵۱ ۱۰۰ نامه عمر به مسیحیان نجران هنگام بیرون راندن ایشان از آن سرزمین
- ۱۵۲ ۱۰۱ نامه عمر به فرماندار خود درباره نجرانی ها
- ۱۵۲ ۱۰۲ پیمان عمر برای مسیحیان مدائن و فارس، به گفته کشیش های شرقی
- ۱۵۴ ۱۰۳ نامه عثمان برای کارگزار خود میان نجرانی ها
- ۱۵۵ ۱۰۴ تجدید علی(ع) پیمان را برای نجرانی ها
- ۱۵۵ ۱۰۴ الف. نامه و فرمان رسول خدا(ص) برای فرماندهان
- ۱۵۸ ۱۰۴ ب. نامه پیامبر(ص) به فرمانداران درباره نصاب زکات دام ها، این نامه را نفرستاده و رحلت فرمودند
- ۱۵۹ ۱۰۴ ج. نامه ابوبکر به انس کارگزار بحرین درباره نصاب زکات
- ۱۶۰ ۱۰۴ د. نامه عمر بن خطاب درباره زکات
- ۱۶۱ ۱۰۵ نامه پیامبر(ص) برای عمرو بن حزم کارگزار آن حضرت در یمن
- ۱۶۴ ۱۰۶ ضمیمه ای بر نامه گذشته

۱۰۶. الف. ب. نامه پیامبر (ص) به عمرو بن حَزْم ۱۶۵
۱۰۶. ج. به باذان فارسی، پادشاه یمن، همراه معاذ بن جبل ۱۶۵
۱۰۶. د. دستورهای پیامبر (ص) به معاذ بن جَبَل ۱۶۵
۱۰۶. ه. زکات عَسَل از مردم یمن ۱۷۰
۱۰۶. و. نامه پیامبر (ص) به مالک بن کفلاس و مصعبین ۱۷۰
۱۰۷. به پادشاهان یمن ۱۷۰
۱۰۸. پاسخ آنان به پیامبر (ص) ۱۷۱
۱۰۹. پاسخ پیامبر (ص) به نامه ایشان به حارث بن عبدکلال و دیگران ۱۷۱
۱۱۰. نامه‌ای به عُرَیْب بن عبدکلال در یمن ۱۷۴
۱۱۰. الف. نامه‌ای برای فهد حِمَیْری یا فهد حَضْرَمِی ۱۷۴
۱۱۰. ب. به عبدالعزیز بن سیف بن ذی یزن حمیری ۱۷۴
۱۱۰. ج. نامه‌ای به شَرَحْبیل بن عبدکلال و دیگر سران یمن درباره زکات و خون‌بها و امور دیگر ۱۷۴
۱۱۰. د. نامه پیامبر (ص) درباره زکات گاو ۱۷۶
۱۱۰. ه. نامه پیامبر (ص) به مردم یمن ۱۷۶
۱۱۱. به عُمیر که شیخ یکی از تیره‌های قبیله همدان است ۱۷۷
۱۱۱. الف. نامه دیگری برای همدان ۱۷۷
۱۱۲. عَهْد پیامبر (ص) برای قیس همدانی بر قوم او ۱۷۸
۱۱۳. نامه‌ای برای مالک بن نمط و قوم او از قبیله همدان ۱۷۹
۱۱۴. نامه‌ای برای ضمام بن زید همدانی ۱۷۹
۱۱۵. به قیس بن نمط همدانی ارجحی ۱۸۰
۱۱۶. برای عَکّ ذوخیوان از یمن ۱۸۰
۱۱۶. الف. نامه‌ای برای فروقه بن مسیک درباره زکات ۱۸۰
۱۱۷. نامه پیامبر (ص) برای رهاوی‌ها ۱۸۰
۱۱۷. الف. برای جَعْفی قبیله‌ای از مذحج ۱۸۱
۱۱۸. نامه‌ای برای مَعْدی کرب بن اَبْرَهه از قبیله خَوْلان ۱۸۱
۱۱۸. الف. به بنی عمرو از قبیله حِمَیْز ۱۸۱
۱۱۹. برای ابی مَكْنَف عَبدْرُضا خولانی ۱۸۱
۱۱۹. الف. برای ابی جَحِیْفَه وهب سوانی ۱۸۱
۱۲۰. برای خالد بن ضماد از قبیله اَزْد ۱۸۲
۱۲۰. الف. برای ابوراشد عبدالرحمن اَزْدی ۱۸۲
۱۲۱. برای جناده اَزْدی ۱۸۲
۱۲۱. الف. برای بارِق اَزْدی ۱۸۳
۱۲۱. ب. به ابی ظبیان اَزْدی غامدی ۱۸۳
۱۲۱. ج. برای ابی ظبیان ۱۸۳

۱۲۲. برای ابی ظبیان ازدی از قبیله غامد
 ۱۲۳. برای عمرو بن عبدالله ازدی از غامد
 ۱۲۳. الف. برای قبیله غامد
 ۱۲۴. برای قبیله یارق
 ۱۲۵. برای قیس بن حصین از قبیله مازن بن عمرو بن تمیم
 ۱۲۶. نامه به مطر مازنی در مورد همسر اعشی شاعر
 ۱۲۷. نامه برای ازطاة بن کعب شراحیل نخعی
 ۱۲۸. برای ازقم بن کعب نخعی
 ۱۲۹. برای زراره بن قیس نخعی
 ۱۳۰. برای قیس بن عمرو نخعی
 ۱۳۰. الف. برای جهش بن أنیس ازدی
 ۱۳۱. برای ربیع بن ذی المرحّ از حضرموت
 ۱۳۲. برای وائل بن حجر حضرمی
 ۱۳۲. الف. نامه دوم
 ۱۳۳. نامه سوم
 ۱۳۴. برای وائل بن حجر
 ۱۳۵. برای مسعود بن وائل حضرمی
 ۱۳۶. برای ربیع بن لهیعة حضرمی
 ۱۳۷. برای مهران بن أبیض (از مردم مَهرة)
 ۱۳۸. برای ذهبن بن قرضم و قوم او (از قبیله مَهرة)
 ۱۳۸. الف. برای بنی معاویه از قبیله کِنْدَة
 ۱۳۸. ب، ج. برای شخص ناشناخته‌ای
 ۱۳۹. برای قبیله بکر بن وائل
 ۱۳۹. الف. برای همان قبیله
 ۱۴۰. برای عدی بن شراحیل از بنی عامر بن ذهل از قبیله بکر بن وائل
 ۱۴۱. برای آخر بن معاویه که کنیه اش ابی شُعَیل است و نماینده قبیله تمیم بوده است
 ۱۴۱. الف، ب. نامه نوشتن اکثم بن صیفی به پیامبر (ص) و پاسخ او
 ۱۴۱. ج. برای شیخی از بنی تمیم
 ۱۴۲. برای قیلة دختر مخرمه تمیمی
 ۱۴۳. برای افرع بن حابس تمیمی
 ۱۴۳. الف. نامه پیامبر (ص) برای افرع و عَیْنه
 ۱۴۴. نامه‌ای برای سریع بن حاکم سعدی تمیمی
 ۱۴۵. نامه‌ای برای قتادة بن اعور بن ساعده تمیمی
 ۱۴۶. برای مُسلّم بن حارث تمیمی

- ۱۹۵ ۱۴۶. الف. نامه پیامبر(ص) به مُسلم بن حارث تمیمی
- ۱۹۵ ۱۴۷. برای ایاس بن قتاده عنبری از بنی تمیم
- ۱۹۵ ۱۴۷. الف. زمین بخشیدن آن حضرت به اَوْفی بن موله عنبری
- ۱۹۶ ۱۴۷. ب. امان‌نامه‌ای برای مالک و قیس و عبید پسران خشخاش که عنبری هستند
- ۱۹۶ ۱۴۸. برای ساعده تمیمی
- ۱۹۶ ۱۴۹. برای حصین بن مشمت تمیمی
- ۱۹۶ ۱۵۰. برای خراش بن جَحش بن عمرو عُبَیسی
- ۱۹۶ ۱۵۱. برای بنی ذرعة و بنی زُرعة از جُهنه
- ۱۹۷ ۱۵۲. برای عمرو بن معبد و بنی حُرقة و بنی جُرْمَز از جُهنه
- ۱۹۷ ۱۵۳. برای بنی جُرْمَز
- ۱۹۷ ۱۵۴. واگذاری مناطقی به عَوْسجة بن حَزْمَة جُهنی
- ۱۹۸ ۱۵۵. برای بنی شَمخ از قبیله جُهنه
- ۱۹۸ ۱۵۶. برای بنی جُهنه
- ۱۹۸ ۱۵۷. همچنین برای جُهنه
- ۱۹۹ ۱۵۸. برای جَحْدَم بن فَصالة جُهنی
- ۱۹۹ ۱۵۸. الف. پیمانی با بنی ضَمْره و بنی مَدِیج
- ۱۹۹ ۱۵۹. معاهده با بنی ضَمْره
- ۱۹۹ ۱۶۰. معاهده پیامبر(ص) با متجدی بن عمرو سالار بنی ضَمْره
- ۲۰۰ ۱۶۱. برای بنی غِفار
- ۲۰۰ ۱۶۲. پیمان با نُعَیم بن مسعود اشجعی
- ۲۰۰ ۱۶۳. واگذاری زمین به بلال بن حارث مزنی
- ۲۰۱ ۱۶۴. نامه‌ای دیگر برای بلال بن حارث
- ۲۰۱ ۱۶۴. الف. نامه‌ای دیگر برای او
- ۲۰۲ ۱۶۵. برای قبیله اَسْلَم
- ۲۰۲ ۱۶۶. روایت دیگری از همین نامه
- ۲۰۲ ۱۶۷. برای حُصَین بن اَوْس اَسْلَمی
- ۲۰۳ ۱۶۸. برای قبیله اَسْلَم
- ۲۰۳ ۱۶۹. برای عُمَیر بن اَفْصی اَسْلَمی
- ۲۰۳ ۱۷۰. برای ماعِز بن مالک اَسْلَمی
- ۲۰۳ ۱۷۱. تجدید پیمان خُزاعه
- ۲۰۵ ۱۷۲. عهدنامه‌ای برای خُزاعه
- ۲۰۶ ۱۷۲. الف. برای بسرین سفیان خُزاعی
- ۲۰۶ ۱۷۲. ب. برای بُذَیل بن وَرْقاء بن عبد العُزّی خُزاعی
- ۲۰۶ ۱۷۲. ج. نامه‌ای برای بُذَیل بن وَرْقاء

۱۷۳. برای گروه‌هایی که در کوهستان به‌همه جمع شده بودند
 ۲۰۶
 ۱۷۳. الف. برای بنی ضبیب (از قبیله جذام)
 ۲۰۷
 ۱۷۴. به مالک بن اَحْمَر جذامی عوفی
 ۲۰۷
 ۱۷۵. برای رفاعه بن زید جذامی
 ۲۰۸
 ۱۷۶. برای طایفه بنی جفال که از قبیله جذام‌اند
 ۲۰۸
 ۱۷۷. برای قبیله‌های جذام و قُضاعة
 ۲۰۸
 ۱۷۸. برای خاندان زهیر بن قرضم از قبیله قُضاعة
 ۲۰۸
 ۱۷۸. الف. برای قبیله عُدْرة
 ۲۰۹
 ۱۷۹. به زمْل بن عمرو از قبیله عُدْرة
 ۲۰۹
 ۱۷۹. الف. نامه پیامبر (ص) برای جزء بن عمرو عُدْری
 ۲۰۹
 ۱۸۰. برای اَسَقَم بن شَرِیح بن حُرْثم از قبیله جَزَم
 ۲۰۹
 ۱۸۱. برای قبیله ثقیف وَجْ (طائف)
 ۲۱۰
 ۱۸۱. الف. مکاتبه با عتاب بن اسید فرماندار مکه درباره ربای ثقیف
 ۲۱۲
 ۱۸۲. نامه پیامبر (ص) خطاب به عموم مسلمانان در مورد ثقیف
 ۲۱۲
 ۱۸۳. نامه‌ای دیگر برای مردم طائف
 ۲۱۳
 ۱۸۴. نامه ابوبکر به کارگزار ثقیف به روزگار ارتداد
 ۲۱۳
 ۱۸۴. الف. برای قبیله سَعْدِین بکر بن هوازن
 ۲۱۳
 ۱۸۵. برای مردم جُرَش
 ۲۱۴
 ۱۸۵. الف. نامه دیگری برای مردم جُرَش
 ۲۱۴
 ۱۸۶. برای قبیله خَثْعَم
 ۲۱۵
 ۱۸۷. برای حارث بن عبد شمس خَثْعَمی
 ۲۱۵
 ۱۸۸. برای قبیله باهِله که از ساکنان منطقه بیشه‌اند
 ۲۱۵
 ۱۸۸. الف. برای مُطَرَف بن خالد بن نُضَلَة باهِلی
 ۲۱۶
 ۱۸۹. برای نَهْشَل بن مالک از قبیله باهله
 ۲۱۶
 ۱۸۹. الف. برای اُکْثِیر و قوم او
 ۲۱۶
 ۱۹۰. برای اُکْثِیر و مردم دُومة الجَنْدَل
 ۲۱۶
 ۱۹۰. الف. از سریه عبدالرحمن بن عوف به قبیله کلب
 ۲۱۷
 ۱۹۰. ب. پاسخ پیامبر (ص) به عبدالرحمن بن عوف
 ۲۱۷
 ۱۹۰. ج. برای قیس بن نعمان از ساکنان ناحیه دُومة الجندل
 ۲۱۸
 ۱۹۱. برای مردم دُومة الجَنْدَل و قبیله کلب
 ۲۱۸
 ۱۹۲. نامه‌ای دیگر برای مردم دُومة به دو روایت
 ۲۱۸
 ۱۹۳. برای بنی معاویه از قبیله طیء
 ۲۱۹
 ۱۹۴. برای عامر بن اسود از قبیله طیء
 ۲۱۹
 ۱۹۵. برای خاندان جُوَین از قبیله طیء
 ۲۲۰

۱۹۶. برای خاندان مَعْن از قبیله طیء
 ۱۹۷. برای حبیب بن عمرو از بنی آنجا
 ۱۹۸. برای جابر بن ظالم بن حارثه طائی
 ۱۹۹. برای ولید بن جابر بن ظالم بُختری
 ۲۰۰. برای ربیع بن عامر بن حصن طائی
 ۲۰۱. برای زید الخیل بن مهلهل طائی
 ۲۰۱. الف، ب، ج. برای قبیسه و مالک و قعین طائی
 ۲۰۲. به بنی آسد
 ۲۰۳. برای حَضْرَمِی بن عامِرْ آسدى
 ۲۰۴. برای حُصَيْن بن نُصَلَة اسدى
 ۲۰۵. الف. نامه پیامبر (ص) به مُسَیلمه
 ۲۰۶. پاسخ پیامبر (ص) به مُسَیلمه
 ۲۰۷. برای سَلَمَة بن مالک از خاندان سَلیم
 ۲۰۸. نامه‌ای دیگر برای او
 ۲۰۹. برای وَفَّاص و عبدالله سَلَمی
 ۲۱۰. برای عباس بن مرداس سَلَمی
 ۲۱۰. الف. برای عباس سَلَمی (این شخص ابن مرداس نیست)
 ۲۱۱. برای هُوَذَة بن ثُبَيْشَة سَلَمی
 ۲۱۲. برای أَجَبْ سَلَمی
 ۲۱۳. برای راشد سَلَمی
 ۲۱۴. برای حرام بن عَوْف سَلَمی
 ۲۱۵. واگذاری زمین خانه برای عتبه بن فرقد سَلَمی
 ۲۱۵. الف. واگذاری زمین خانه برای ازرق غسانی
 ۲۱۶. برای قبیله عَقِیل بن کَعْب
 ۲۱۷. برای بنی بَکَاء
 ۲۱۷. الف. واگذاری آبی برای عبدالرحمن أَصَمْ بَکائی
 ۲۱۸. برای ماعِز بن مالِک بَکائی
 ۲۱۹. برای معاویة بن ثور بَکائی
 ۲۱۹. الف. نامه‌نویسی با ابوراء ملاعب الایمه
 ۲۲۰. به عامر بن طُفیل عامری (از خاندان عامر بن صَعَصَعَة، ساکنان بثر معونه)
 ۲۲۰. الف. نامه‌ای از عامر بن طُفیل به رسول خدا
 ۲۲۱. به شَهِیل بن عمرو در مکه
 ۲۲۲. سَنَدْ آزاد کردن ابورافع أَشَلَمْ برده پیامبر (ص)
 ۲۲۳. برای عَدَاء بن خَالِدْ از خاندان عامر بن عَکرمه

۲۲۴. سَنَدُ فروش به عَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ
 ۲۲۴. الف. سَنَدُ خرید از او
 ۲۲۵. برای سَعْبِ عَدَاءِ (پسر عَدَاءِ که در نامه‌های قبل نامش آمده است؟) یا برای عَدَاءِ بْنِ خَالِدٍ
 ۲۲۶. برای رَقَادِ بْنِ عَمْرُو بْنِ رَبِيعَةَ (از هوازن)
 ۲۲۷. واگذاری زمین به ثورین عروَةَ قُشَیری (از هوازن)
 ۲۲۸. به ضحک بن سفیان دربارۀ زن اَشْتَمِ ضَبابی
 ۲۲۹. واگذاری زمین به زیرین عوام
 ۲۳۰. واگذاری زمین به جمیل بن رزام عَدَوِی
 ۲۳۱. واگذاری زمین به سعید بن سفیان رُغلی
 ۲۳۲. برای خزیمه بن عاصِمِ بْنِ فُطْنِ عُکَلِی
 ۲۳۳. امان‌نامه‌ای برای نمرین تُولَبِ عُکَلِی
 ۲۳۳. الف. نامه‌ای دیگر برای او
 ۲۳۴. برای عبادۀ بن اَشْتَبِ (یا: اَشْتَمِ) عَنزِی
 ۲۳۵. برای رَغِیة سحیمی (از غزیه)
 ۲۳۵. الف. به بنی حارثۀ بن عمرو بن قریظ
 ۲۳۶. به سمعان بن عمرو کلابی
 ۲۳۷. به عامر بن هلال
 ۲۳۷. الف. برای هلال بن عامر بن صَعَصَعَة
 ۲۳۸. واگذاری زمین به سمعان بن عمرو بن حَجَرِ
 ۲۳۹. برای شداد بن ثُمَامَةَ بن کعب بن اوس
 ۲۴۰. برای رافع قرظی
 ۲۴۱. برای قیس بن یزید نماینده وادی سَبْعِ
 ۲۴۲. الف. ۲۴۲. ب. برای زیاد بن حارث، حارثۀ صَدَانِی، یا حَبَانِ بْنِ یَحْیَ صَدَانِی
 ۲۴۳. برای کُبَیْشِ بْنِ هُوَذَةَ (از قبیله بنی حارث بن سدوس)
 ۲۴۳. الف. سند فدیۀ آزادی سلمان فارسی
 ۲۴۴. برای ابو ضَمیرَة حبشی برده رسول خدا (ص)
 ۲۴۴. الف. برای ابو ضَمیرَة
 ۲۴۵. به ذوالکَلَعِ أَصْقَرِ بْنِ نَعْمَانِ
 ۲۴۶. به املوک رَدْمَانِ
 ۲۴۶. الف. ب، ج. نامه‌نویسی با مردی از اهل کتاب
 ۲۴۶. د. نامه پیامبر (ص) به حراش بن جَحْشِ
 ۲۴۶. ه. نامه پیامبر (ص) به برخی از قبایل
 ۲۴۶. و. تعلیمات پیامبر (ص) در مورد برید
 ۲۴۷-۲۸۱. اخبار رَدّه (مرتد شدن گروهی از مسلمانان)

۲۴۴. ۲۸۲. نامه سرگشاده ابوبکر به همه از دین برگشتگان
۲۴۷. ۲۸۲. الف، ب. مکاتبه میان عبدالله بن عبدالله مدانی و ابوبکر
۲۴۸. ۲۸۲. ج. فرمانروایی فیروز بر سرزمین یمن و جنبش شعوبیه
۲۴۸. ۲۸۲. د. نامه ابوبکر به عُمَیر ذی مَرّان و افراد دیگر که ابناء ایرانی مُسلمان را یاری دهند و از ایشان دفاع کنند
۲۴۹. ۲۸۲. ه. نامه ابوبکر به فرماندار طائف برای فرستادن داوطلبان به جنگ
۲۴۹. ۲۸۲. و. نامه ابوبکر به فرماندار مکه برای فرستادن داوطلبان به جهاد
۲۴۹. ۲۸۳. عهد و فرمان ابوبکر برای فرماندهان لشکریایی که به جنگ از دین برگشتگان گسیل داشت
۲۵۰. ۲۸۳. الف، ب. دو نامه ابوبکر به عمرو بن عاص در عُمان و به ابان بن سعید در بحرین
۲۵۱. ۲۸۳. ج، د. نامه ابوبکر درباره بُحرین
۲۵۱. ۲۸۳. ه. نامه ابوبکر خطاب به عموم مردم بنی اَسَد
۲۵۲. ۲۸۳. و. نامه ابوبکر به خالد درباره مُسیلمه کذاب
۲۵۳. ۲۸۳. ز. نامه ثُمّامة به مُسیلمه و پند دادن او
۲۵۳. ۲۸۳. ح. نامه خالد به ابوبکر درباره قوم مُجاعَة بن مرارة
۲۵۴. ۲۸۳. ط. پاسخ ابوبکر به نامه خالد
۲۵۴. ۲۸۳. ی، ک. نامه حَسّان به ابوبکر و نامه ابوبکر به خالد در سرزنش او
۲۵۵. ۲۸۳. ل الخ. از دین برگشتن قبیلَه کُندَه
۲۵۹. ۲۸۴. نامه ابوبکر به کارگزاران رَدّة
۲۶۰. ۲۸۵. نامه ابوبکر به مهاجرین امیه
۲۶۰. ۲۸۶. نامه دیگر برای مهاجر
۲۶۰. ۲۸۷. نامه دیگری از ابوبکر برای مهاجر
۲۶۱. ۲۸۷. الف. خطبه حَجّة الوداع
- بخش سوم
- دوره خلفای راشدین
۲۷۱. ۲۸۷. الف. ۱. فرمانده کردن مُنَنی برای جنگ در عراق و ایران
۲۷۱. ۲۸۷. الف. ۲. منافسة مذعورین عدی
۲۷۲. ۲۸۷. الف. ۳. نامه مثنی بن حارثه برای ابوبکر و گزارش کار مذعور
۲۷۲. ۲۸۷. الف. ۴. پاسخ ابوبکر به مَذعورین عَدی
۲۷۲. ۲۸۷. الف. ۵. پاسخ ابوبکر به مثنی بن حارثه
۲۷۲. ۲۸۷. الف. ۶. نامه ابوبکر به خالد درباره رفتن به حیره و سپس به شام
۲۷۳. ۲۸۷. ب. ج. نامه نویسی میان اُسامة بن زید و ابوبکر
۲۷۳. ۲۸۷. د. نامه ابوبکر به مردم حَفّاش از اهل یمن
۲۷۳. ۲۸۷. ه. واگذاری ابوبکر زمینی را به عُبَیْته بن حصن و اقرع بن حابس و جلوگیری
۲۷۳. عمر بن خطاب از این کار

۲۷۴. ۲۸۸. از ابوبکر به خالد
۲۷۴. ۲۸۸. الف. نامه ابوبکر به خالد و همراهانش در یمامه برای بردن آنان به عراق
۲۷۶. ۲۸۸. ب. نامه ابوبکر برای مثنی بن حارثه شیبانی
۲۷۶. ۲۸۹. از خالد بن ولید به مرزدار ایرانیان
۲۷۷. ۲۸۹. الف. نامه خالد از حیره به مردم ایران
۲۷۷. ۲۹۰. معاهده خالد با مردم حیره
۲۷۷. ۲۹۱. پیمان نامه خالد برای مردم حیره
۲۷۹. ۲۹۲، ۲۹۲. الف. معاهده خالد با مردم بانقیاء و با روسما و آلیس
۲۸۰. ۲۹۳. معاهده خالد با مردم بانقیاء و بسما
۲۸۰. ۲۹۴. نامه خالد به سران مردم ایران
۲۸۰. ۲۹۵. نامه خالد به سران مردم ایران
۲۸۲. ۲۹۶. نامه خالد برای مردم عین التمر
۲۸۲. ۲۹۷. نامه خالد برای مردم الیس
۲۸۲. ۲۹۸. نامه خالد برای مردم عنات
۲۸۳. ۲۹۹. نامه خالد برای مردم نقیب و کوانل
۲۸۳. ۳۰۰. معاهده خالد با مردم قرقیسیه
۲۸۳. ۳۰۱. معاهده خالد با مردم بهقباد
۲۸۳. ۳۰۱. الف. نامه ابوبکر در منع کردن از فرستادن سرهای بریده کشته شدگان پیش او
۲۸۴. ۳۰۱. ب. نامه ابوبکر به فرماندهان لشکرها در شام درباره ربا
۲۸۴. ۳۰۱. ج. نامه ابو عبیده از جابیه به ابوبکر
۲۸۴. ۳۰۲. نامه ابوبکر به خالد
۲۸۴. ۳۰۲. مکرر الف. نامه ابوبکر صدیق به خالد بن ولید
۲۸۵. ۳۰۲. مکرر ب. نامه خالد به مسلمانان شام که به سوی ایشان حرکت خواهند کرد
۲۸۵. ۳۰۲. مکرر ج. نامه خالد بن ولید به ابو عبیده بن جراح
۲۸۶. ۳۰۲. مکرر د. نامه ابوبکر به ابو عبیده و خبر دادن به او از فرماندهی خالد بن ولید بر او
۲۸۶. ۳۰۲. مکرر ه. نامه خالد ضمن عبور از صحرای میان عراق و شام برای بنی مشجعه
۲۸۶. ۳۰۲. مکرر و، ز، ح. نامه های خالد به یزید بن ابی سفیان و عمرو بن عاص و شرحبیل بن
۲۸۶. حَسَنَة برای آمدن پیش او
۲۸۷. ۳۰۲. مکرر ط. نامه خالد به فرماندهان لشکرها مسلمانان در شام
۲۸۷. ۳۰۲. مکرر ی. نامه خالد به ابوبکر درباره خبر فتح اجنادین
۲۸۸. ۳۰۲. مکرر ک، ل. نامه ابوبکر به خالد و یزید بن ابی سفیان
۲۸۸. ۳۰۲. مکرر م، ن. نامه ابوبکر به ملوک یمن و مردم مکه در مورد خواستن از ایشان که
۲۸۸. به جنگ بروند
۲۸۸. ۳۰۲. الف. نامه ابوبکر به مردم یمن درباره جنگ با رومیان

- ۲۸۹ ۳۰۲. ب، ج. نامه ابوبکر به خالد در عراق برای آنکه به مسلمانان شام یاری دهد
- ۲۸۹ ۳۰۲. ج، مکرر / ۱-۲. مکاتبه میان ابو عبیده و ابوبکر
- ۲۹۰ ۳۰۲. ج، مکرر / ۳-۴. مکاتبه میان یزید بن ابی سفیان و ابوبکر
- ۲۹۱ ۳۰۲. ج، مکرر / ۵-۶. نامه مردم شام به پادشاه روم و خبر دادن به او به اینکه اعراب در اطراف ایشان اردو زده‌اند و پاسخ او به ایشان
- ۲۹۱ ۳۰۲. ج، مکرر / ۷. نامه ابو عبیده به ابوبکر در مورد آنچه میان مردم شام و پادشاهشان صورت گرفته است
- ۲۹۲ ۳۰۲. ج، مکرر / ۸. پاسخ ابوبکر به نامه ابو عبیده (رضی الله عنها)
- ۲۹۲ ۳۰۲. د. وصیت ابوبکر درباره جانشینی عمر
- ۲۹۳ ۳۰۲. ه، و. نامه عمر هنگام جنگ یرموک
- ۲۹۴ ۳۰۲. ز. نامه عمر به کارگزارانش
- ۲۹۴ ۳۰۲. ح. عهد عمر به یکی از کارگزارانش
- ۲۹۴ ۳۰۳. نامه عمر به سعد بن ابی وقاص
- ۲۹۵ ۳۰۴. نسخه دیگری از نامه عمر که در آن حکم رؤیت هلال هم آمده است
- ۲۹۶ ۳۰۴. الف. تعلیمات عمر برای مجاهدان
- ۲۹۷ ۳۰۴. ب. تعلیمات عمر برای نافع بن عبد الحارث فرمانده لشکر
- ۲۹۷ ۳۰۴. ج، د. نامه عمر در مورد امالی که برده جنگجو داده باشد
- ۲۹۷ ۳۰۵. ۳۰۶. نامه نوشتن عمر و سعد بن ابی وقاص پیش از جنگ قادسیه
- ۲۹۸ ۳۰۸. نامه‌ای از عمر برای سعد بن ابی وقاص
- ۲۹۹ ۳۰۹. نامه دیگری از عمر به سعد بن ابی وقاص
- ۲۹۹ ۳۱۰. الف، ب. مکاتبه عمر و سعد در مورد قادسیه
- ۳۰۰ ۳۱۱. نامه سعد به عمر پس از جنگ قادسیه
- ۳۰۱ ۳۱۲-۳۱۴. پاسخ عمر به سعد و ساختن کوفه
- ۳۰۱ ۳۱۴. الف. نامه عمر برای مردم کوفه
- ۳۰۱ ۳۱۴. ب. نامه سعد به عمر در مورد روزیه - پسر بزرگمهر ایرانی - که به او پناهانده شده بود
- ۳۰۲ ۳۱۵. نامه نوشتن سپاهیان به عمر
- ۳۰۲ ۳۱۶. پاسخ عمر به نامه سپاهیان
- ۳۰۳ ۳۱۷. نامه دیگری برای عمر در همین باره
- ۳۰۳ ۳۱۸. پاسخ عمر
- ۳۰۴ ۳۱۸. الف، ب. نامه عتبه بن غزوآن به عمر درباره فتح اُبله و پاسخ آن
- ۳۰۴ ۳۱۸. ج، د. نامه عمر درباره آزاد کردن اسیران مناذر
- ۳۰۵ ۳۱۸. ه. نامه عمر درباره آزاد کردن اسیران دشت میشان
- ۳۰۵ ۳۱۹. نامه سعد به عمر

۳۲۰. پاسخ عُمر
 ۳۰۵. ۳۲۱. نامه سعد به عُمر در مورد سرشماری و پاسخ آن
 ۳۰۶. ۳۲۳. ۳۲۴. نامه سَعْدُ به عُمر و پاسخ آن
 ۳۰۶. ۳۲۵. نامه عُمر به سَعْدُ پس از فتح عراق
 ۳۰۷. ۳۲۵. الف، ب، ج، د، هـ مکاتبه میان عمر و عثمان بن حُنَیْف درباره مساحت عراق
 ۳۰۸. ۳۲۶. نامه عُمر به مردم بصره در مورد امیری ابوموسی اشعری
 ۳۰۸. ۳۲۷. نامه عُمر به ابوموسی اشعری که مشهور به سیاست قضا و تدبیر حکم شده است
 ۳۱۱. ۳۲۸. نامه دیگری از عُمر به ابوموسی
 ۳۱۲. ۳۲۸. الف. نامه عمر به ابوموسی در مورد تعیین قاضیان در منطقه حکومتش
 ۳۱۲. ۳۲۹. نامه‌ای از عُمر به معاویه بن ابی سفیان (یا چنانچه بلاذری معتقد است به ابوموسی اشعری. احتمالاً این هر دو نامه دارای مضمون واحدی است که یکی را برای حاکم شام و دیگری را برای حاکم بصره فرستاده است)
 ۳۱۲. ۳۲۹. الف. نامه عُمر به ابی عبیدة بن جراح در شام در مورد قضاوت
 ۳۱۳. ۳۲۹. ب. نامه عُمر به ابوعبیده و معاذ درباره تعیین قاضیان
 ۳۱۳. ۳۲۹. ج، د. مکاتبه میان عُمر و شریح قاضی کوفه
 ۳۱۳. ۳۳۰. نامه عُمر به نعمان بن مقرن فرمانده لشکر
 ۳۱۴. ۳۳۱. معاهده نعمان با مردم ماه بهرادان
 ۳۱۴. ۳۳۲. معاهده خذیفه بن یمان با مردم ماه دیمار
 ۳۱۴. ۳۳۳. معاهده با مردم اصفهان
 ۳۱۵. ۳۳۴. معاهده با مردم ری
 ۳۱۵. ۳۳۵. معاهده با مردم دنباوند و دیگر نواحی آن
 ۳۱۶. ۳۳۶. معاهده با مردم قومس
 ۳۱۶. ۳۳۷. معاهده با مردم گرگان
 ۳۱۶. ۳۳۸. معاهده با مردم طبرستان و گیلان
 ۳۱۷. ۳۳۹. معاهده با مردم آذربایجان
 ۳۱۷. ۳۳۹. الف. نامه عُمر به عتبّه بن فرقَد در مورد پوشیدن ابریشم
 ۳۱۸. ۳۴۰. نمونه رسید خراج
 ۳۱۹. ۳۴۱-۳۴۱. الف، ۳۴۱. ب. نامه عمر درباره پرورش اسب در بصره
 ۳۲۰. ۳۴۲. نامه دیگری از عُمر به ابوموسی اشعری در همین باره
 ۳۲۰. ۳۴۳. معاهده با سالار هرات در افغانستان
 ۳۲۰. ۳۴۴. نامه مرزبان مرو رود به احنف بن قیس
 ۳۲۱. ۳۴۵. پاسخ احنف به مرزبان مرو رود
 ۳۲۲. ۳۴۶. معاهده با مردم دبیل (در ارمنیا)
 ۳۲۲. ۳۴۷. نامه‌ای برای مردم تغلیس

۳۴۸. متن معاهده دیگری با مردم تغلیس
 ۳۴۹. تجدید پیمان مردم تغلیس
 ۳۵۰. معاهده با مردم موقان
 ۳۵۱. معاهده با شهر براز و مردم ارمینیه
 ۳۵۲. معاهده خالد با مردم دمشق
 ۳۵۳. معاهده ابو عبیده با مردم دمشق
 ۳۵۳. الف. نامه عمر به شهرها در مورد عزل خالد بن ولید از فرماندهی لشکر و سبب آن
 ۳۵۳. ب. نامه عمر به ابو عبیده بن جراح و خبر دادن به او مرگ ابوبکر را
 ۳۵۳. ج. نامه ابو عبیده و معاذ بن جبل به عمر پس از آگاهی از خبر مرگ ابوبکر
 ۳۵۳. د. نامه عمر در پاسخ نامه ابو عبیده و معاذ
 ۳۵۳. ه. نامه عمر که در آن ابو عبیده را به فرماندهی شام گماشت و خالد بن ولید را عزل کرد
 ۳۵۳. و. نامه عمرو بن عاص به ابو عبیده بن جراح
 ۳۵۳. ز. نامه ابو عبیده به عمر و گزارش دادن اخبار
 ۳۵۳. ح. پاسخ عمر به نامه ابو عبیده
 ۳۵۳. ط. ابو عبیده به عمر و خبر دادن فتح در جنگ اردن
 ۳۵۳. ی. مصالحه با مردم فحل
 ۳۵۳. ک. نامه ابو عبیده به عمر و نظرخواهی از او درباره دشمنانی که نگریختند
 ۳۵۳. ل. پاسخ عمر به ابو عبیده در مورد چگونگی کار در سرزمین های گشوده شده
 ۳۵۳. م. صلح نامه با مردم حمص
 ۳۵۳. ن. نامه ابو عبیده به عمر و گزارش فتح حمص
 ۳۵۳. س. نامه عمر در پاسخ نامه گذشته ابو عبیده
 ۳۵۳. ع. نامه ابو عبیده به میسرة که در ناحیه حلب بوده است
 ۳۵۳. ف. نامه ابو عبیده درباره تخلیه موقت حمص و برگرداندن اموال مردم آن شهر به عمر
 ۳۵۳. ص. پاسخ عمر به نامه ابو عبیده
 ۳۵۳. ق. نامه عمرو بن عاص به ابو عبیده و برگرداندن اموال مردم دمشق هنگام تخلیه آن شهر
 ۳۵۳. ر. پاسخ ابو عبیده به نامه عمرو بن عاص
 ۳۵۳. ش. نامه عمرو بن عاص به مردم ایلیا (بیت المقدس)
 ۳۵۳. ت. پاسخ مردم ایلیا به نامه عمرو بن عاص
 ۳۵۳. ث. فرود آمدن ابو عبیده در بزموک و مددخواهی او از عمر
 ۳۵۳. خ. پاسخ عمر به ابو عبیده
 ۳۵۳. ذ. نامه ابو عبیده بن جراح به میسرة بن مسروق؛ فاتح انطاکیه و مصیبه
 ۳۵۳. ض، ظ. مکاتبة ابو عبیده و عمر (رض)
 ۳۵۳. غ. امان نامه ای از ابو عبیده برای مردم قنسرین

۳۵۳. با. نامه ابو عبیده به مردم ایلیا (بیت المقدس)
 ۳۴۲
 ۳۵۳. ب. نامه ابو عبیده به عمر بن خطاب پس از پیروزی بر مردم برمک و تعقیب ایشان
 ۳۴۳
 ۳۵۳. ج. پاسخ عمر بن خطاب به نامه ابو عبیده (رضی الله عنها)
 ۳۴۳
 ۳۵۳. بد، به، بو. نامه سعید بن زید به ابو عبیده برای اینکه پیش او آید و با مردم
 بیت المقدس جنگ کند و پاسخ آن
 ۳۴۴
 ۳۵۳. بز. نامه ابو عبیده به عمر و دعوت از او که به خواسته مردم بیت المقدس آنجا بیاید
 ۳۴۴
 ۳۵۴. ۳۵۵. نامه عمر درباره اینکه شهرهای گشوده شده را چون غنیمت‌های دیگر تقسیم نکنند
 ۳۴۵
 ۳۵۶. معاهده با مردم بعلبک
 ۳۴۷
 ۳۵۶. الف، ب. نامه عمر به ابو عبیده بن جراح در مورد وراثت
 ۳۴۷
 ۳۵۶. ج. نامه عمر به ابو عبیده درباره شنا کردن و قایق‌رانی و تیراندازی
 ۳۴۸
 ۳۵۶. د. نامه عمر در مورد گرفتن زکات از اسب و بردگان
 ۳۴۸
 ۳۵۷ و ۳۵۷. الف. بیان نامه با مردم بیت المقدس
 ۳۴۹
 ۳۵۷. ب. نامه عمر به عمر بن یاسر دو جواز آشامیدن شیره انگور
 ۳۵۰
 ۳۵۷. ج. نامه معاذ بن جبل به عمر و خبر دادن از مرگ ابو عبیده
 ۳۵۰
 ۳۵۷. د. نامه عمرو بن عاص به عمر و خبر دادن مرگ معاذ بن جبل
 ۳۵۱
 ۳۵۷. ه. فرماندهی یزید بن ابی سفیان بر لشکری‌های شام
 ۳۵۱
 ۳۵۷. و، ز. نامه عمر درباره فرماندهی یزید بن ابی سفیان بر لشکری‌های شام
 ۳۵۲
 ۳۵۷. ح. نامه یزید بن ابی سفیان به فرماندهان نظامی شام
 ۳۵۲
 ۳۵۷. ط، ی. نامه یزید به عمر و مژده فتح قیساریه و پاسخ عمر به او
 ۳۵۳
 ۳۵۷. ک، ل. نامه یزید بن ابی سفیان از بستر مرگ و فرمانده کردن معاویه رابه‌جای خود
 ۳۵۳
 ۳۵۸. معاهده با مردم لُد
 ۳۵۴
 ۳۵۹. معاهده با مردم رَقَة
 ۳۵۴
 ۳۶۰. معاهده با اسقف رُها
 ۳۵۵
 ۳۶۱. معاهده با مردم رُها
 ۳۵۵
 ۳۶۱. الف، ب. تسلط مشترک بر اعراب سوس و سپس تبعید کردن مردم آن شهر
 ۳۵۵
 ۳۶۱. ج. نامه عمر درباره جنگ با رومیان در زمستان
 ۳۵۶
 ۳۶۲. نامه عمر به عمرو عاص، هنگامی که برای فتح مصر رفته بود
 ۳۵۶
 ۳۶۳. نامه عمر به عمرو بن عاص استاندار مصر
 ۳۵۶
 ۳۶۴. پاسخ عمرو در وصف مصر
 ۳۵۶
 ۳۶۴. الف، ب. مشورت عمر در مورد سفر دریایی
 ۳۵۷
 ۳۶۵. معاهده با مردم مصر
 ۳۵۸
 ۳۶۵. الف. معاهداتی که هنگام فتح مصر نوشته شده است
 ۳۵۸
 ۳۶۵. ب. نامه عمرو بن عاص درباره فتح دوم اسکندریه
 ۳۵۹
 ۳۶۵. ج، د. نامه عمر در مورد تقسیم کردن مصر مانند غنیمت
 ۳۵۹
 ۳۶۵. ه، و، ز. داستان رودخانه نیل و عادت مصریان که هر سال دوشیزه‌ای را برای

- ۳۶۰ افزونی آب آن می‌کشند
- ۳۶۰ ۳۶۶. نامه عُمَر در مورد رها کردن اسیران
- ۳۶۱ ۳۶۷. الف. نامه عُمَر به کارگزار خود در مصر درباره جزیه
- ۳۶۱ ۳۶۸. معاهده با مردم انطاکیه
- ۳۶۲ ۳۶۸. الف. معاهده با بربرهای شهر لواته
- ۳۶۲ ۳۶۸. ب. تعلیمات عُمَر به فرماندهان لشکرها در مورد جزیه
- ۳۶۳ ۳۶۸. ج. نامه عُمَر درباره رفتار با اهل ذمه
- ۳۶۳ ۳۶۸. د. نامه عُمَر در مورد کشتن خوکان
- ۳۶۳ ۳۶۸. ه. نامه عمر درباره شرطهایی برای زرتشتیان که میان کسانی که اهل کتابند و آنان که اهل کتاب نیستند تمیز داده شود
- ۳۶۴ ۳۶۸. و، ز. نامه عمر در مورد آموزش دادن قرآن و پرداخت مزد برای آن کار
- ۳۶۴ ۳۶۸. ح. نامه نوشتن ابوهزیره و عُمَر درباره نماز جمعه
- ۳۶۴ ۳۶۸. ک. فرمان عُمَر برای جهادکنندگان که گاهی پیش زنان خود برگردند.
- ۳۶۵ ۳۶۸. ل، م، ن. نامه نوشتن عُمَر و حذیفه در مورد ازدواج با زنی یهودی
- ۳۶۵ ۳۶۸. س. نامه عُمَر درباره زنی که بدون شهود ازدواج کرده بود
- ۳۶۵ ۳۶۸. س. مکرر. نامه عُمَر درباره زنی که با بنده خود بدون اینکه او را آزاد کند ازدواج کرده بود
- ۳۶۵ ۳۶۸. ع، ف. نامه عمر در مورد کیزی که شوهر داشته و فروخته شده بوده است
- ۳۶۶ ۳۶۸. ص. ق. نامه عُمَر در مورد کسی که زنی را دوطلاق داده است
- ۳۶۶ ۳۶۸. ر. نامه عُمَر در مورد عنین
- ۳۶۶ ۳۶۸. ش، ت. نامه دیگری از عمر در مورد عنین
- ۳۶۶ ۳۶۸. ث. مبالغه عُمَر در بزرگداشت زیدبن ثابت (رضی الله عنهما)
- ۳۶۶ ۳۶۸. خ، ذ، ض. مکاتبه میان عُمَر و خالدبن ولید در مورد نوره کشیدن
- ۳۶۷ ۳۶۸. ظ. نامه خالدبن ولید به عُمَر در مورد زیاد شدن باده‌گساری
- ۳۶۷ ۳۶۸. غ، با. مکاتبه میان عُمَر و عمروعاص در مورد میراث
- ۳۶۷ ۳۶۸. بب، بج. مکاتبه با عمر در مورد میراث به هنگام وبا
- ۳۶۸ ۳۶۸. بد، به. فرمان عمر در مورد کسی که از قبول میراث خودداری کند
- ۳۶۸ ۳۶۸. بو، یز. نامه‌نویسی با عُمَر در مورد میراث پسر و مادر بزرگ پدری با یکدیگر
- ۳۶۸ ۳۶۸. بج. نامه عُمَر درباره ترجیح دادن دو گروه از وارثان
- ۳۶۸ ۳۶۸. بط. نامه عمر در مورد میراث پدر بزرگ
- ۳۶۹ ۳۶۸. بی. نامه عُمَر به ابوموسی اشعری درباره میراث پدر بزرگ
- ۳۶۹ ۳۶۸. بک، بل. نامه عُمَر به شریح در مورد میراث پسرخوانده
- ۳۶۹ ۳۶۸. بم، بن. مکاتبه با عمر در مورد گمرک بازرگانی میان دولت‌ها
- ۳۶۹ ۳۶۸. بس، بع. مکاتبه میان عُمَر و مردم منبج درباره گمرک بازرگانی
- ۳۷۰ ۳۶۸. بف، بص، بق، بر. مکاتبه با عُمَر درباره زکات زنبور عسل و عسل

۳۶۸. بش. مکاتبه با عُمر درباره گرانی عسل
 ۳۶۸. بش. خواستن عُمر مردی رومی را برای اینکه عهده‌دار حساب خراج باشد
 ۳۶۸. بش. فرمان عُمر درباره قصاص
 ۳۶۸. بخ. نامه ابوموسی اشعری به عُمر در مورد تقویم
 ۳۶۸. بض. دستور عُمر به ابوموسی برای عزل دبیرش
 ۳۶۸. بظ. نامه عُمر درباره براء بن مالک انصاری
 ۳۶۸. بغ. نامه عُمر به ابوموسی اشعری در مورد کندن جوی اُبَلَة
 ۳۶۸. جا. نامه عُمر در مورد مکانت بردگان آزاد شده در جامعه عرب
 ۳۶۸. جب. نامه عُمر درباره مساوات میان مسلمانان عرب و عجم
 ۳۶۸. جج. نامه عُمر در مورد اموال کسانی از اهل ذمه که مسلمان می‌شوند
 ۳۶۸. جد. چهار جو، جز، جح. نامه‌های عُمر در چگونگی رفتار با بنی تغلب و برگرداندن ایشان از سرزمین‌های روم
 ۳۶۸. جط. نامه ابو عبیده بن جراح برای مردم دیرطایا (طایا)
 ۳۶۸. جی، جک. مکاتبه با عُمر که غنایم از آن کیست
 ۳۶۸. جم. مکاتبه سعد بن ابی وقاص با عُمر که غنیمت از آن کیست؟
 ۳۶۸. جن. مکاتبه ابو عبیده با عُمر در مورد استرداد اموال مسلمانان از دست دشمن
 ۳۶۸. جس، جع. مکاتبه با عُمر درباره گنجی که در گور دانیال (ع) پیدا شد
 ۳۶۸. جض. مکاتبه با عُمر در مورد گنجی در مداین
 ۳۶۸. حق. نامه عثمان به کارگزاران و فرمانداران خود
 ۳۶۸. جر. نامه عثمان بن عفان به فرماندهان سپاهیانی که در مرزها مقیم بودند
 ۳۶۸. جش. نامه عثمان بن عفان به کارگزاران خراج
 ۳۶۸. جت. نامه عثمان برای عموم مردم
 ۳۶۸. جث. نامه عثمان بن عفان برای مردم شهرها
 ۳۶۸. جخ. خریدن عثمان بردگان را (ظاهراً برای اینکه آزادشان کند)
 ۳۶۹. معاهده با مردم نوبه
 ۳۷۰. نامه عثمان به ولید بن عقیبه
 ۳۷۰. الف. واگذاری زمین به عثمان بن ابی العاص
 ۳۷۱. فتح اندلس
 ۳۷۱. الف. نامه عثمان به هنگامی که محاصره شد به علی
 ۳۷۱. ب. داستان نامه‌هایی که عثمان به حاکم مصر نوشته است که محمد بن ابی بکر و کسان دیگری را بکشد و همه آن نامه‌ها مجعول است
 ۳۷۲. موافقت نامه علی و معاویه در مورد حکمین برای خلافت
 ۳۷۳. نامه معاویه امیر شام به قیصر ژوستین دوم به هنگام جنگ صفین: سال ۳۷ هـ.
 ق. (۶۵۷ م.)

۳۷۴. نامه علی بن ابی طالب درباره خرید کنیزکی که همسر داشته است
 بخش چهارم
 ذیل و ضمیمه
- ۳۹۱
- الف. عهد پیامبر (ص) برای خویشان نزدیک سلمان فارسی که مجوسی بوده‌اند
 ب. عهد پیامبر (ص) برای یهودیان
 ج. عهدهای پیامبر (ص) برای مسیحیان
 ۴۱۴. فرمان و عهد پیامبر (ص) برای مسیحیان
 نسخه‌های این عهدنامه
 ه. نامه پیامبر (ص) به معاذ بن جبل هنگامی که فرزندش درگذشت
 و. نامه پیامبر (ص) به بنی‌زاکان (از مردم قزوین ایران)؟!
 ز. نامه پیامبر (ص) برای شخص ناشناسی
 ح. باب عهد پیامبر (ص) به کارگزاران خود که میان مسلمانان چگونه رفتار کنند
 ط، ی. نامه عمر و نامه علی برای خاندان بنی‌کاکله
 نمایه
- ۳۹۳
 ۳۹۶
 ۳۹۶
 ۳۹۸
 ۴۰۱
 ۴۰۲
 ۴۰۳
 ۴۰۴
 ۴۰۶
 ۴۱۱
 ۴۱۳

مقدمه مترجم

الحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سیدنا محمد خاتم النبیین و آله الطاهرین. پس از آنکه خداوند متعال به این بنده خود توفیق ارزانی داشت که چند کتاب از امهات کتب سیره و مغازی را ترجمه کند، به فکر افتادم تا یکی از مجموعه نامه‌های حضرت ختمی مرتبت را ترجمه کنم و در اختیار طبقه‌ای که نمی‌توانند از زبان عربی استفاده کنند بگذارم تا روزنه دیگری از چشمه نور فراروی ایشان گشوده شود و با نموداری دیگر از مظاهر هدایت نبوی آشنا شوند.

برای این کار، نخست از درگاه خداوند طلب خیر و از ارواح مطهر اولیا استمداد کردم، به ویژه از روح مطهر «غوث الامّة و غیاثها»^۱ سلطان سریر ارتضا؛ حضرت امام علی بن موسی الرضا صلوات الله علیه مدد خواستم که از بندگان و پناهندگان درگاه اویم.

هر کو مرا شناخته دانسته‌ست کز بندگان شاه خراسانم
تشریف بندگی نه سزاوار است بر من که خاک توده ایوانم^۲
و خداوند را سپاس گزارم و آن امام معصوم را منت دار که این آرزو برآورده و به زیور طبع آراسته شد و هر چه هست از اوست که:

باده باقی به سبب یافتم و این همه از دولت او یافتم^۳
و امیدوارم دست این بنده در این جهان و آن جهان از ذیل عنایت آن «امام رئوف»^۴ کوتاه نگردد و چنان باشم که:

۱. تعبیری که حضرت امام جعفر صادق (ع) برای حضرت رضا فرموده‌اند، رک. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا، ص ۲۴، چاپ قم، ۱۳۷۷ ه.ق.

۲. سروده برادر بزرگوارم جناب دکتر احمد مهدوی دامغانی که زبان حال افراد خاندان ماست.

۳. از منظومه «شبی در حرم قدس» مرحوم رهی معیری، سایه عمر، ص ۱۳۴.

۴. برگرفته از زیارتی معروف به زیارت جوادیه.

بویم آن خاک، وزان نفعه ایمان شنوم
 بوسم آن قبر، وزان رحمت یزدان یابم
 رو به سوی دری از هر در دیگر دارم
 که ز درپائش کلید درِ غفران یابم
 نیست آمرزش رحمان مگر از راه رضا
 چون رضا یافتم، آمرزش رحمان یابم
 دل من جز به در وی نپذیرد آرام
 نشکست این گهر آن گونه که جبران یابم^۱

و سپس به کتاب‌هایی که در این موضوع فراهم شده است مراجعه کردم، و در صدد انتخاب یکی از آنها بودم که مدیر محترم نشر ناشر ترجمه مجموعه الوثائق السياسية آقای دکتر حمیدالله را پیشنهاد فرمودند و به جان و دل پذیرا شدم و خوشبختانه یک نسخه زیراکس از چاپ چهارم کتاب که در سال ۱۹۸۳ میلادی با تجدیدنظر و اضافاتی در بیروت چاپ شده است (۵۸۰ صفحه متن و ۱۳۰ صفحه توضیح اصطلاحات و فهرست‌ها) به همت مؤسسه مذکور فراهم شد که ملاک ترجمه همان چاپ است و درباره این کتاب در صفحات بعد توضیح بیشتری داده خواهد شد.

نامه‌های حضرت ختمی مرتبت (ص) از دیرباز و از همان زمان که کتاب‌های سیره و مغازی و فقه و حدیث و رجال و تاریخ تنظیم و تألیف شده است در آن منابع و مآخذ کم‌وبیش آمده است، مثلاً در سیره ابن‌شام و مغازی واقدی و طبقات ابن‌سعد و تاریخ یعقوبی و تاریخ طبری و مروج الذهب مسعودی نمونه‌های آن آمده است، همچنین در مسند احمد بن حنبل، برای نمونه صفحات ۱۱۸ و ۱۵۲ و ۷۹ جلد ۱ و ترتیب مسند شافعی، برای نمونه جلد ۲، صفحات ۹۷، ۱۰۴ و کافی و تهذیب و من لا یحضره الفقیه منعکس است.

در این میان در کتب قدیمی که مورد مراجعه این بنده بوده است، طبقات ابن‌سعد از لحاظ تعداد نامه‌ها دارای امتیاز خاصی است.

از نیمه دوم قرن چهاردهم هجری تاکنون چند کتاب مستقل در این موضوع تألیف و جمع‌آوری شده است و ظاهراً کتاب آقای دکتر محمد حمیدالله از نخستین کتاب‌هاست که در این مورد نخست به عنوان رساله دکترای ایشان از دانشگاه پاریس به زبان فرانسه فراهم آمده و سپس مکرر به زبان عربی چاپ شده است و با مراجعه به مقدمات ایشان در چاپ‌های چهارگانه کتاب، می‌توان از چگونگی تطور آن آگاه شد.

در همان زمان، استاد احمد زکی صفوت - استاد دارالعلوم مصر - کتاب ارزنده جمهرة رسائل العرب را در چهار جلد تألیف کرده است که چاپ اول جلد اول آن در ۱۳۵۶ ه. ق.، ۱۹۳۷ م. در مصر چاپ شده است و ۵۲ نامه از نامه‌های رسول خدا (ص) در آن آمده است. این

۱. از قصیده استاد فقیه مرحوم سیدالشعراء امیری فیروزکوهی در مدح و التجا به حضرت رضا (ع)، دیوان، ج ۱، ص ۴۳۹، چاپ ۱۳۵۴ ش.

هر دو کتاب برخی از نامه‌های خلفای راشدین را هم آورده‌اند و استاد احمد زکی صفوت کار خود را تا پایان دوره اول عباسی و امویان اندلس ادامه داده است. بیست و سه سال بعد یعنی در ۱۳۷۹ هـ. ق.، دانشمند بزرگوار آقای علی احمدی - از علمای قم - دو جلد کتاب ارزنده و گران قدر مکاتیب الرسول را فراهم آورده‌اند که بدون تردید نمونه کامل و جامع این رشته است.

ایشان پس از مقدمه مفصلی در هشتاد و نه صفحه که در آن سبک و آیین نگارش نامه‌ها و نویسندگان پیامبر را و موضوع اُمّی بودن آن حضرت و اینکه آیا وجود مقدس نبوی به دست خویش چیزی می‌نوشته یا نمی‌نوشته‌اند را بررسی کرده‌اند، با مراجعه به بهتر و گزیده‌تر منابع شیعه و اهل سنت، یکصد و هشتاد و پنج نامه از نامه‌های رسول خدا (ص) را نقل و شرح فرموده‌اند و یکصد و سی و هفت نامه را که متن آن نقل نشده ولی از وجود آن در کتاب‌های مختلف سخن رفته است، در جدولی فراهم آورده‌اند و شش نامه را هم که به املائی رسول خدا (ص) و خط امیرالمؤمنین علی (ع) است در مقدمه به تفصیل آورده‌اند و به‌راستی بسیار پسندیده از عهده بر آمده‌اند و خداوند متعال کار سنگین و زحمت فراوان معظم‌له را پاداش دهد. این بنده در ترجمه از شرح ایشان کمال استفاده را برده و در بسیاری از موارد به آن ارجاع داده‌ام، در مکاتیب الرسول فقط نامه‌ها و آنچه پیامبر (ص) املا فرموده‌اند آمده است و به نامه‌های دیگر نپرداخته‌اند و بدون تردید بهترین مجموعه در مورد نامه‌های حضرت ختمی مرتبت است. استاد محترم در مکاتیب الرسول با حفظ حرمت آقای دکتر حمیدالله از مجموعه ایشان هم استفاده کرده‌اند و حال آنکه آقای حمیدالله در چاپ چهارم فقط به اشاره‌ای قناعت کرده‌اند.

در یمن هم آقای اکوع الحوالی کتابی به نام الوثائق السياسية الیمنية فراهم کرده است که ضمن آن نامه‌هایی از پیامبر (ص) هم آمده است، مجموعه‌های دیگری هم فراهم آمده است که چون آقای دکتر حمیدالله در مقدمات خود به آنها اشاره کرده‌اند برای اطلاع می‌توان به آنها مراجعه کرد. مجموعه الوثائق السياسية آقای دکتر حمیدالله از این جهت که ایشان از منابع و مآخذ غربی و آنچه به زبان‌های فرانسه و انگلیسی نوشته شده استفاده کرده‌اند و برخی نسخه‌های خطی که هنوز چاپ نشده در اختیارشان بوده است؛ مثلاً نسخه خطی کتاب فتوح الشام از دی و از مخطوطات کتابخانه‌های ترکیه و اروپا استفاده نموده‌اند در نوع خود ممتاز است، ایشان نامه‌های دوره حکومت ابوبکر و عمر را هم تا آنجا که توانسته‌اند در کتاب خود آورده‌اند و به نامه‌های عثمان هم به اختصار پرداخته‌اند و از دوره خلافت علی (ع) فقط به ذکر عهدنامه حکمیت صفین و یک نامه مختصر قناعت کرده‌اند.

در فاصله چاپ اول و چهارم کتاب هم به نامه‌های دیگری دست یافته و اضافه کرده‌اند و متحمل زحمت فراوان شده‌اند.

مجموعه نامه‌های رسول خدا (ص) حدود ۳۳۰ نامه است که البته در متن بیش از یکصد و پنجاه نامه نقل شده است و حدود یکصد و پنجاه نامه هم از دوره حکومت خلفای راشدین در آن فراهم آمده است که به حدود صد نامه فقط اشاره شده است و از متن آن اطلاعی در دست نیست. برای اطلاع از چگونگی تدوین و نظم کتاب، لطفاً به مقدمه چاپ اول کتاب که ضمن مقدمات چهارگانه ایشان ترجمه کرده‌ام مراجعه فرمایید و توضیح بیشتری لازم نیست. یکی دو خطبه هم از خطبه‌های حضرت ختمی مرتبت (ص) در کتاب آمده است که خطبه «هنگام فتح مکه» و خطبه «حجة الوداع» است.

باید توجه داشت در مورد خطبه‌های رسول خدا (ص) و خلفا کتاب *جمهرة خطب العرب* استاد احمد زکی صفوت از دیگر منابع ارزنده‌تر است و نمی‌دانم چگونه آقای دکتر حمیدالله به این دو کتاب ارزنده احمد زکی صفوت (*جمهرة خطب و جمهرة رسائل*) چنانچه باید و شاید توجه نکرده‌اند.

اهمیت این نامه‌ها در این است که بسیاری از خواسته‌ها و سنن پیامبر (ص) که بهترین سرمشق برای مسلمانان پس از قرآن است در آنها طرح شده است و در مواردی هم تفسیر و توضیح احکام فقهی و اجتماعی اسلام را در بر دارد و روزنه‌ای از پرتو درخشان اسلام است، و امیدوارم برای خوانندگان ارجمند مفید باشد و با مراجعه به آن از توضیح این بنده در این باره بی‌نیاز خواهید بود.

روش ترجمه

۱. چون آقای دکتر محمد حمیدالله مانند بسیاری از دیگر برادران اهل سنت نخواستند به منابع و مآخذ شیعی مراجعه کنند، سعی کردم تا آنجا که لازم بوده است در پاورقی‌ها از کتاب‌های بزرگان شیعه هم استفاده کنم و در این کار به اشاره و اختصار کوشیدم تا موجب اطناب نشود.

۲. از آوردن و ثبت علائم اختصاری برای کتاب‌های مرجع خودداری شد تا خواننده مجبور نباشد همواره به فهرست علائم اختصاری مراجعه کند، زیرا برای کسانی که گه‌گاه به کتاب مراجعه دارند حفظ نشانه‌های اختصاری دشوار است.

۳. از ترجمه اختلاف نسخه‌ها تا آنجا که تغییر در متن و مصداق نمی‌داده است خودداری شد، در عین حال اگر در مواردی متن نامه در کتاب مهم دیگری هم آمده بود که از نظر آقای دکتر حمیدالله پوشیده مانده بود، در پاورقی به آن کتاب هم ارجاع دادم.

۴. کوشش شد تا آنجا که می‌توانستم متن نامه‌ها را به فارسی روان و متداول در این روزگار ترجمه کنم و از تکلف خودداری کردم و گاه به توضیح الفاظ پرداخته‌ام که در فارسی لغت مترادف با آن لفظ نبوده است و این بیشتر در مورد اصطلاحات فقهی بوده است.

۵. حتی الامکان و تا آنجا که متوجه بوده‌ام، در مورد اعلام تاریخی و جغرافیایی و قبایل با مراجعه به کتاب‌های مرجع که مورد قبول عموم مسلمانان باشد توضیح مختصری داده شد که خواننده بتواند آشنایی پیدا کند و در صورت علاقه برای اطلاع بیشتر به کتاب مرجع مراجعه کند. این کار در مورد شعرا و ادبا و برخی از اصطلاحات علمی هم انجام شد.

۶. این نکته را یادآوری کنم که موضوعات فقهی طرح شده در این نامه‌ها بدون بررسی راویان و صحت صدور آن و بدون توجه کامل به مبانی فقه و درایه و رجال نمی‌تواند از لحاظ خواننده ملاک صدور حکم قرار گیرد و بر عهده فقیه مستنبط است که موضوع را روشن کند.

۷. توجه خواهید داشت که برخی از این نامه‌ها آکنده از اصطلاحات علمی و فقهی است که برگرداندن آن کلمه و اصطلاح به فارسی از این لحاظ که معادلی برای آن وضع نشده دشوار است و با مراجعه به توضیحات بزرگانی که در «غریب‌الحديث» کار کرده‌اند تلاش شد حتی الامکان معنی مناسب پیدا شود و از توضیحات آقای دکتر حمیدالله در بخش اصطلاحات و شرح استاد محترم آقای علی احمدی بر مکتب الرسول کمال استفاده را بردم و به همین جهت از ترجمه بخش اصطلاحات مجموعه خودداری شده که بهره آن برای خوانندگان عربی زبان است و هرگز مدعی نیستم که کاملاً درست و مطابق با واقع ترجمه آن را فهمیده‌ام؛ راهنمایی اهل فضل مایه سپاس فراوان است.

۸. چون آقای دکتر حمیدالله، گاهی عهدنامه‌ای را که قطعاً مجعول است آورده‌اند و توضیح کافی نداده‌اند، ناچار شده‌ام دلایل و قرائن جعلی بودن عهدنامه را توضیح دهم و مقصود فقط روشن شدن مطلب برای خوانندگان ارجمند بوده است.

۹. هر چند برای این بنده جای تعجب است که چرا آقای دکتر حمیدالله این مجموعه را به برخی از نامه‌های شیوای حضرت امیرالمؤمنین (ع) نیازاستاند، ولی به توجه به چاپ‌های مکرر نهج البلاغه و ترجمه‌های آنکه مقدار زیادی از نامه‌های آن حضرت را در بر دارد و در دسترس عموم است، ضرورتی ندیدم که از پیش خود چیزی بر این مجموعه بیفزایم.

۱۰. نام‌گذاری این کتاب به مجموعه الوثائق السياسية چندان صحیح نیست؛ که محتوای بسیاری از این نامه‌ها مطلقاً با سیاست مصطلح و متداول در این روزگار ارتباطی ندارد، لابد انتخاب این نام هم خالی از سیاستی نبوده است، این بنده مثلاً «نمونه‌هایی از نامه‌های پیامبر(ص) و خلفای راشدین» را بر آن ترجیح می‌دهم.

در پایان این مقدمه در کمال خلوص یادآور می‌شوم که اگر خدمتی اندک صورت گرفته است از عنایات الهی است؛ «اللهم ما بنا من نعمة فمَنک، وحَدک لا شریک لک» و هرگونه قصور و نارسایی سرزده از نفس این بنده است؛ «ما اصابک من سیئة فمَن نفسک» و امیدوارم توانسته

باشم گوشه‌ای از فرهنگ غنی و سرشار اسلامی را در اختیار فارسی‌زبانانی که نمی‌توانند از متون عربی استفاده کنند گذاشته باشم.

سپاس خود را به حضور همه عزیزانی که از راه لطف در رفع اشتباهات راهنمایم بوده‌اند، به ویژه برادران بزرگوار جناب آقای دکتر احمد و حضرت حجت‌الاسلام والمسلمین حاج شیخ محمدرضا مهدوی دامغانی دامت افاضاتهما تقدیم می‌دارم.

دکتر محمود مهدوی دامغانی

مشهد مقدس رضوی، پانزدهم فروردین ۱۳۶۴

[سیزدهم رجب ۱۴۰۵ ه. ق.]

«میلاد فرخنده حضرت امیرالمؤمنین علی(ع)»

[چهارم آوریل ۱۹۸۵ م.]

www.ketab.ir